

51. Ahmed Müsellem Efendi ve Farsça Şiirleri¹

Pelin Seval ESEN²

APA: Esen, P. S. (2024). Ahmed Müsellem Efendi ve Farsça Şiirleri. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (39), 883-899. DOI: 10.29000/rumelide.1471659.

Öz

18. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nin gerileme dönemine girdiği bir dönemdir. Bu dönemde yaşanan siyasi, içtimai ve ekonomik buhranlar edebi gelişmeleri pek fazla etkilememiş, edebiyat önceki asrın devamı olarak gelişimini sürdürmüş, birçok şair ve eser ortaya çıkmıştır. Ahmet Müsellem Efendi de klâsik Türk edebiyatının çok sayıda şair yetiştirdiği 18. yüzyıl şairlerindedir. "Edirnevî" nisbesiyle anılan Müsellem Efendi, 1106/1694 yılında Belgrad'da doğmuştur. Belgrad'ın istila edilmesiyle Edirne'ye göç etmiş, hayatının büyük bir bölümünü Edirne'de geçirmiştir. Bu şehirde Gülşenî tarikatı şeyhi Hasan Sezâî ile tanışmış, onun hem müridi hem damadı olmuştur; Gülşenî Veli Dede Dergâhında şeyhlik vazifesinde bulunmuş, müderrislik yapmıştır. Edirne'de 1166/1752 yılında vefat etmiş; Veli Dede Dergâhına defnedilmiştir. Âlim ve fazıl bir kişiliğe sahip olan Müsellem Efendi'nin mürettep bir *Divân*'ı ve kayınpederinin *Şumû' u Lâmi'* adlı kasidesini şerh ettiği *Şerh-i Kasîde-i Şumû' u Lâmi' fi-Beyân-ı Etvâr-ı Sâbi'* adlı mensur bir eseri vardır. Şairin Türkçe *Divân*'ında dört Farsça gazel, kıta nazım şekliyle kaleme alınmış bir Farsça tarih manzumesi bulunmaktadır. Çalışmada Müsellem Efendi'nin yaşadığı dönemin siyasi ve edebi durumu, hayatı ve edebi kişiliği hakkında bilgi verildikten sonra divanın mevcut olan üç yazmasından yola çıkılarak Farsça mevcut dört gazelinin ve bir kıtasının tenkitli metni kurulmuş, günümüz harflerine aktarılmış ve Türkçeye çevrilmiştir. Ayrıca şiirler, aruz, kafiye, dil, edebi sanatlar ve ihtiva ettiği konular bakımından incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: 18. yüzyıl, Divan edebiyatı, Müsellem, Divan, Farsça şiir.

¹ **Beyan (Tez/ Bildiri):** Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

FİNANSMAN: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Kaynak: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Benzerlik Raporu: Alındı – Ithenticate, Oran: %20

Etik Şikâyeti: editor@rumelide.com

Makale Türü: Araştırma makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 19.03.2024-**Kabul Tarihi:** 20.04.2024-**Yayın Tarihi:** 21.04.2024; **DOI:** 10.29000/rumelide.1471659

² Dr. Öğr. Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu / Dr., Tokat Gaziosmanpaşa University, School of Foreign Languages (Tokat, Türkiye), pelins.c@hotmail.com, **ORCID ID:** 0000-0002-5922-5613 **ROR ID:** https://ror.org/0irpe9k96, **ISNI:** 0000 0001 0689 906X, **Crossreff Funder ID:** 501100004850

Ahmed Musellem Efendi and His Persian Poems³

Abstract

The 18th century was a period when the Ottoman Empire entered a period of decline. The political, social and economic crises experienced during this period did not affect literary developments much. Literature continued its development as a continuation of the previous century. Many poets and works emerged during this period. Ahmet Musellem Efendi is one of the 18th century poets. Known as "Edirnevî", Musellem Efendi was born in Belgrade in 1106/1694. He migrated to Edirne after Belgrade was invaded and spent most of his life there. In this city, he met Hasan Sezai, the sheikh of the Gülşeni sect, and became both his disciple and son-in-law. He served as sheikh and gave lectures at Gülşeni Veli Dede Dervish Lodge. He died in Edirne in 1166/1752 and was buried in Veli Dede Lodge. Musellem, who has a scholarly and virtuous personality, has a typed Diwan and a prose work called *Şerh-i Kasîde-i Şumû'ü Lâmi' fi-Beyân-ı Etvâr-ı Sâbi'*, in which he comments on his father-in-law's ode called *Şumû'ü Lâmi'*. The poet's Turkish Diwan includes four Persian ghazals and a history poem written in stanza verse. In the study, first information about the political and literary situation of the period in which Musellem Efendi lived his life and literary personality was given. Then a critical text of four existing Persian ghazals and one stanza was produced based on the three existing manuscripts of the diwan. It was rewritten using the Latin alphabet and translated into Turkish. In addition, the poems were evaluated in terms of prosody, rhyme, syntax and content.

Keywords: 18th century, Diwan literature, Musellem, Diwan, Persian Poem.

1. Giriş

1.1. 18. yüzyıl siyasi ve edebi durum

18. yüzyıl, genel itibariyle Türk dünyasında çeşitli sorunların, karışıklıkların yaşandığı bir yüzyıldır. Osmanlı İmparatorluğunun tarihi açısından bir gerileme dönemidir. 1699 yılında imzalanan Karlofça Antlaşmasından sonra Osmanlı imparatorluğunun parçalanmaya ve çökmeye doğru gidişi hızlanmış Osmanlı eski gücünü yitirmiştir. 18. yüzyıl tarihi açıdan içte isyanlar, karışıklıklar ve ekonomik sorunların yaşandığı; dışta savaşlarla birlikte gelen toprak kayıplarının hüküm sürdüğü bir yüzyıldır. Bu sırada Batının imparatorluk üzerindeki etkisi oldukça artmış, devlet yabancı iktisadi baskının ağırlığı altına girmiştir (Mantran, 2012, s. 327; Mengi, 2013, s. 229).

Yüzyılın ilk çeyreği içinde Batıyla 1718 yılında yapılan Pasarofça Antlaşmasının ardından girilen *Lale Devri* Osmanlı için bir barış ve sükûnet dönemi olmasının yanı sıra bir zevk ve eğlence dönemiymiş. İlk defa Batılı islahatların yapıldığı, kültürel gelişmenin olduğu bu on üç yıllık dönem, padişah III. Ahmed'in

³ **Statement (Thesis / Paper):** It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation process of this study and all the studies utilised are indicated in the bibliography.

Conflict of Interest: No conflict of interest is declared.

Funding: No external funding was used to support this research.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.

Source: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography.

Similarity Report: Received – Ithenticate, Rate: 20

Ethics Complaint: editor@rumelide.com

Article Type: Research article, Article Registration Date: 19.03.2024-Acceptance Date: 20. 04.2024-Publication Date: 21. 04.2024; DOI: 10.29000/rumelide.1471659

Peer Review: Two External Referees / Double Blind

(salt. 1703-1730) tahttan indirildiği, *Lale Devri*'nin gerçek mimarı olan Sadrazam İbrahim Paşa'nın öldürüldüğü Patrona Halil İsyanıyla 1730'da son bulur. Bu isyanın kötü koşullarında başlayan I. Mahmut saltanatı (1730-1754) hem batıda hem doğuda savaşlarla sürer. Böylece bir süre için yaşanan nefes alma dönemi, yerini başta siyasi kargaşa olmak üzere yeniden değişik sorunların yaşandığı bir döneme bırakmıştır (Mantran, 2012, s. 342; Mengi, 2013, s. 229). I. Mahmut'un ölümünden sonra kardeşi III. Osman; ardından III. Ahmet'in büyük oğlu III. Mustafa sultan olmuştur. Yüzyılın ikinci yarısında III. Mustafa'nın veziriazamı, barış yanlısı Sadrazam Koca Râgıp Paşa'nın dirayetli yönetimiyle ülke, kısa bir süre rahata kavuşmuşsa da bu dönemin arkasından gelen I. Abdülhamid (salt. 1774-1789), III. Selim (salt.1789-1807) ve IV. Mustafa (salt. 1807-1808) dönemlerinde de devam eden savaşlar, Mısır, Suriye, Anadolu'da çıkan ayaklanmalar ve Yeniçeri isyanları nedeniyle yeniden zor günlerin yaşandığı bir döneme girmiştir (Yalçınkaya, 2013, 408, s. 408-425; Mantran, 2012, s. 345; Mengi, 2013, s. 230).

18. yüzyıl, imparatorluğun çöküşünü durdurma çarelerinin arandığı dolayısıyla bazı ıslahat hareketlerinin gerçekleştirildiği bir yüzyıldır. III. Selim döneminde Nizam-ı Cedid adıyla yeni bir ordunun kurulması çalışmaları, donanmanın güçlendirilmesi, Avrupa'yla daha sağlıklı ilişki kurabilmek için Avrupa'daki önemli başkentlere daimi elçiliklerin açılması, ilk devlet matbaasının kurulması, halk kütüphanelerinin açılması, ıslahatların daha düzenli yapılabilmesi için meşveret meclisinin (danışma meclisi) açılması bu hareketlerin bazılarıdır. Ancak bu yenilenme ve yeniden düzen sağlama çabaları sorunlara köklü çözüm getirememiştir (Yalçınkaya, 2013, s. 431; Mengi, 2013, s. 230).

18. yüzyıl Osmanlı Devleti için siyasi, iktisadi ve içtimai hayat bakımından bir gerileme dönemi olsa da Divan edebiyatı bu gerilemeden pek etkilenmemiş, önceki asrın devamı olarak gelişimini sürdürmüş, olgunluk dönemini yaşamıştır (Mengi, 2013, s. 231; Şentürk ve Kartal, 2007, s. 297). Nitekim bu yüzyıl, dönemin mühim sultanları III. Ahmet (ö.1736), III. Selim'in (ö.1808) ve Sadrazam Damat İbrahim Paşa'nın (ö. 1601) şiire, edebiyata, kültüre ve güzel sanatlara oldukça kıymet vermesinin bir neticesi olarak şair kadrosu bakımından klasik edebiyatın en geniş, en zengin dönemi kabul edilmekte; "şair" ve "şair asrı" olarak anılmaktadır (Banarlı II, 2006, s. 746; Mengi, 2013, s. 231; Şentürk ve Kartal, 2007, s. 297).

Son klasik dönem olarak adlandırılan 18. yüzyıl, geçen yüzyıllarda oluşan zevk ve anlayışa paralel olarak gelişmekle birlikte, şairler üzerinde birçok söyleyiş tarzının etkisinin görüldüğü renkli, zengin bir dönemdir. Dönem şairleri, duygu ve sesin yerine manayı öne çıkaran *hikemi tarz*; konuşma diline ait deyişlerle dolu, açık bir söyleyişe dayanan *mahalli tarz*; sanatlı ve külfetli bir söyleyişe sahip *Hint üslubu*; manadan ziyade sese önem veren, açık, zarif bir söyleyişe yaslanan *klasik üslup* gibi söyleyiş tarzlarını benimsemişlerdir (Şentürk ve Kartal, 2007, s. 299; Horata ve d., 2018, s. 12). Fakat dönemin divan şiirinin en belirgin özelliği 15. yüzyılın sonlarına doğru Necâti'nin (ö. 1509) şiirlerinde hissedilen, 16. yüzyılda Bâkî (ö. 1600), 17. yüzyılda Şeyhülislâm Yahyâ (1644) ile mükemmelleşen, 18. asırda ise Nedîm (ö. 1730) ile doruk noktasına ulaşan mahallileşme etkisinin artarak devam etmesidir (Batislam, 1993, s. 5; Banarlı II, 2006, s. 745; Ezilmez, 2019, s. 273). Türk dili ve edebiyatının kendi içinde olgunlaşması; dilde sadelik ve yabancı kelimelerden kaçınmak, biçim ve içerikte millileşme manasında yerli ve halk tesirinde bir hareket olarak tanımlanan (Batislam, 1993, 1-4; Banarlı II, 2006, s. 745) mahallileşme hareketiyle birlikte mahalli konular, günlük yaşayış, edebiyata daha çok girmiş, edebi ürünlerde yerleşme görülmüş; halk deyim, tabirleriyle atasözlerine daha çok yer verilmiştir. Divan şiirinde Fars edebiyatı tesiri ve İran edebiyatı temsilcilerini örnek alma isteği de oldukça azalmış; şairler Türk edebiyatının geçmiş ustalarının yolundan giderek şiirler yazmaya, onlara erişmeye çalışmışlardır (Banarlı II, 2006, s. 746; Şentürk ve Kartal, 2007, s. 298; Mengi, 2013, s. 231; Kutlar, 1996, s. 126).

Ancak bununla birlikte Fars edebiyatında 16. yüzyıldan itibaren özellikle gazel nazım türünde etkili olan; Türk edebiyatı üzerindeki etkileri 17. yüzyıl başlarında Nefî (ö.1635) ile görülmeye başlayan, manada incelik, geniş hayaller, soyut söyleyişler, kapalı ve girift ifadeler gibi özellikleriyle *Sebk-i Hindî*, 18. yüzyılda da varlığını sürdürmüş, bu üslubun etkisi altında birçok şair yetişmiştir. Özellikle Şeyh Galib (ö.1799) *Sebk-i Hindî*'nin en başarılı şiir örneklerini vermiştir (Bilkan, 2009, s. 254; Şentürk ve Kartal, 2007, s. 300; Mengi, 2013, s. 231).

Önceki dönemlerde olduğu gibi bu dönemde de en çok rağbet gören nazım şekli gazeldir. Kaside ve mesnevi sayısında azalma görülmekle birlikte şarkı türünün, manzum tarih ve nazirenin belirgin bir şekilde arttığı görülmüştür (Şentürk ve Kartal, 2007, s. 301,317). Dönemin zevk ve eğlence içinde geçen yaşantısı 18. yüzyıl edebiyatının ayrılmaz parçası olmuş, dönemin şairleri o günlerdeki zevk ve eğlenceye düşkünlüğü şiirlerinde dile getirmişlerdir (Mengi, 2013, s. 232; Şentürk ve Kartal, 2007, s. 297). Edebi ürünlerde 17. yüzyılda olduğu gibi soyut kavramlara, uzun tamlamalara, yabancı kelimelere yer verilmiştir; ancak 18. yüzyıl şiir dili genel olarak daha sade, anlaşılır, nazik ve pürüzsüzdür (Kurumehmet, 2009, s. 5). Nesir dili ve üslubu ise genel çizgileriyle 17. Yüzyılın devamı şeklindedir. Sade, orta ve süslü nesir olmak üzere üç ayrı nesir üslubu bu yüzyılda da kullanılmıştır (Mengi, 2013, s. 232).

Osmanzâde Tâ'ib (ö. 1724), Kâmî (ö. 1724), Yahya Nazîm (ö. 1727), Nedim (ö. 1730), Arpaeminizâde Sâmi (ö. 1734), Şeyhülislam İshak Efendi (ö. 1734), İzzet Ali Paşa (ö. 1735), Râşid (ö. 1735), Seyyid Vehbî (ö. 1735), Nahîfî Süleyman Dede (ö. 1738), Mehmed Emin Belîğ (ö. 1760-61), Koca Râgıb Paşa (ö. 1763), Haşmet (ö. 1768-69), Fıtnat Hanım (ö. 1780), Erzurumlu İbrahim Hakkı (ö. 1780), Ebubekir Kânî (ö.1792), Şeyh Galib (ö. 1799), Hoca Neş'et (ö. 1807), Sünbülzâde Vehbî (ö.1809), Fâzıl Bey (ö.1810) dönemin ileri gelen şairlerinden bazılarıdır (Kurumehmet, 2009, s. 6; Mengi, 2013, s. 232).

Ahmet Müsellem Efendi de Osmanlı'nın gücünün yavaş yavaş tükendiği; ekonomik, toplumsal ve siyasal buhranların derinleştiği bir dönem olan 18. yüzyılda yaşamış Gülşenî tarikatına mensup mutasavvıf bir şairdir. Asrın edebi özelliklerini yansıtan başarılı şiirler kaleme almış olmasına rağmen dönemin önemli şairleri arasında anılmamıştır.

1.2. Ahmet Müsellem Efendi'nin hayatı ve edebi kişiliği

Şairin hayatı hakkında ayrıntılı bilgi bulunmamakla birlikte asıl adının Ahmed; babasının, Sultan II. Mustafa (ö. 1703) dönemi âlim ve sûfilerinden Seyyid Ali Efendi (ö. 1695) olduğu; oğlu Şeyh Muhammed Vefâ Efendi'den (ö. 1797) dolayı kendisinin "Ebu'l- Vefâ" veya "Şeyhü'l-Vefâ" şeklinde anıldığı bilinmektedir (Vassaf, 2014, s. 238; Tahir, h. 1333, s. 166; Topak, 2006, s. 4; Tekin 2019, s. 1; Şimşek, 2021, s. 15). Kaynaklarda şairin doğum yeri ve yılı ile ilgili farklı bilgilere yer verilmiştir; ancak onun 1106/1694 yılında Belgrad'da doğduğu kabul görmüştür (Değirmençay, 2013, s. 450; Vassaf, 2014, s. 238; Tahir, h. 1333, s. 166; Şimşek, 2016, s. 14). Şairin Belgrad doğumlu olmasına karşın şehrin istilasıyla Edirne'ye göç etmesi, ömrünün yaklaşık kırk yılını bu şehirde geçirmesi; tasavvufi yolculuğunu bu şehirde tamamlaması, vefat yerinin ve türbesinin burada olması onun "Edirneli" olarak kabul edilmesine ve "Edirnevî" nisbesiyle anılmasına neden olmuştur (Şimşek, 2016, s. 14; Tekin, 2019, s. 1).

Müsellem Efendi, Edirne'ye geldikten sonra Gülşenî şeyhi olan Hasan Sezâî'ye (ö. 1738) intisap etmiş, uzun bir süre onun yanında tahsil görmüştür. Ondandır hilâfet alarak Edirne'de Veli Dede Dergâhında şeyhlik vazifesinde bulunmuştur. Ayrıca mürcîdi Hasan Sezâî'nin küçük kızı Zehra ile evlenmiş; bu

evlilikten Muhammed Vefâ ve Abdullah adında iki oğlu olmuştur (Topak, 2006, s. 5; Şimşek, 2016, s. 14; Tekin, 2019, s. 1). Muhammed Vefâ babasının ölümünden sonra Veli Dede Dergâhı postuna oturmuş ve şeyhlik vazifesini yerine getirmiştir. Diğer oğlu Abdullah Efendi ise yüksek rütbeli bir kadı olup Bağdat ve Mekke kadılıklarında bulunmuştur (Şimşek, 2016, s. 16).

Tahsili hakkında yeterli bilgi bulunmayan şairin eserlerinden iyi bir eğitim aldığı, dönemin ilimlerine vakıf olduğu, Farsça ve Arapçayı iyi derecede bildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca tasavvufi terbiyesini, Edirne'ye gelişinden sonra Hasan Sezâî'nin yanında tamamladığı, Edirne valilerinden Canbaz-zâde Osman Efendi'nin oğlu Canbaz-zâde Ali Efendi'den hüsn-i hatt ve mûsikî dersleri aldığı, mürşidinin divanını, letaifini ve münşeâtını cem eylediği bilinmektedir (Şimşek, 2016, s. 17; Tekin, 2019, s. 1).

Müsellem Efendi yaklaşık atmış yıl ömür sürmüş, Edirne'de 1166/1752 yılında vefat etmiştir; şeyhlik ve müderrislik yaptığı Veli Dede Dergâhına defnedilmiştir (Vassaf, 2014, s. 238; Tahir, h. 1333, s. 166; Şimşek, 2016, s. 22).

Ahmed Müsellem Efendi'nin şiirlerinin toplandığı mürettep bir *Dîvân*'ı ve kayınpederi Hasan Sezâî'nin *Şumû'u Lâmi'* adlı kasidesini şerh ettiği *Şerh-i Kasîde-i Şumû'u Lâmi' fi-Beyân-ı Etvâr-ı Sâbi'* adlı mensur bir eseri vardır. Bu eserde genel anlamıyla nefsin yedi tavrı ele alınmış, birçok tasavvufi konuya açıklık getirilmiştir (Tahir, h. 1333, s. 166; Tekin, 2019, s. 4). *Dîvân*, genellikle Allah'ın isimleri, peygamberler, miraç ve namaz gibi dinî; tevhid, vahdet-i vücûd, ma'rifet, fenâ, bekâ, salık, halvet, nefis gibi tasavvufi öğeler çerçevesinde, dönemin Divan edebiyatında etkili olan *sebk-i Hindî*, *mahallileşme* ve *hikemî tarzın* etkisinde kaleme alınmıştır (Kurumehmet, 2009, s. 32-37). Ancak divanda girift mazmunlar, ince hayaller, anlam kapalılığı, az söz ile çok şey ifade etme gibi niteliklere sahip, mananın sözden daha kıymetli olduğu *Hint Üslubu* özellikleri ön plana çıkmaktadır. 1195 beyitten müteşekkil divanda 170 gazel; altısı kıt'a, ikisi nazm nazım şekliyle yazılmış 8 tarih manzumesi, Rubâiyyât başlığı altında kıt'a, nazm ve dübeyt özelliği taşıyan 19 şiir ile Matlalar ve Müfredler başlığı altında beş müfred, dokuz matla olmak üzere 14 şiir bulunmaktadır (Kurumehmet, 2009, s. 11-12). Şair, gazellerinden dördünü Farsça kaleme almıştır. Hafız Efendi'nin Tekkesine düşürdüğü tarih de Farsçadır.

Şairin *Dîvân*'ı ve *Şerh-i Kasîde-i Şumû'u Lâmi' fi-Beyân-ı Etvâr-ı Sâbi'* adlı mensur eseri birçok bilimsel araştırmaya konu olmuştur.⁴ *Dîvân* üzerinde çalışan araştırmacılar çalışmalarında şairin Farsça şiirlerine yer vermiştir; ancak bunlarda çeşitli okuyuş hataları ve çeviri eksikleri mevcuttur; bu şiirler, ayrı olarak değerlendirilmemiş, çalışılmamıştır.

Müsellem'in *Dîvân*'ının Süleymaniye Kütüphanesi, Hafid Efendi Koleksiyonu, 361 numarada (S1); Milli Kütüphane, Yazmalar Koleksiyonu, A 1894 (M1) ve A 1916 (M2) numarada kayıtlı olmak üzere üç yazma nüshası vardır.⁵ Farsça şiirlerin hazırlanmasında bu üç nüshadan faydalanılmıştır. Her manzumenin

⁴ Topak, Z. (2006). Ahmet Müsellem Efendi ve Divân'ın tenkitli metni (Kayıt No. 186774) [Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi; Kurumehmet, M. (2009). XVIII. yy. şairlerinden Müsellem (Şeyh Ebu'l-Vefâ Edirnevî) hayatı, sanatı, Divân'ının tenkitli metni (Kayıt No. 209899) [Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi; Mermir, H. (2014). Ahmet Müsellem Efendi Divân'ında dinî-tasavvufi muhteva (Kayıt No. 358785) [Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi; Şimşek, S. (2016). Edirneli Şeyh Ahmed Müsellem el-Gülşenî'nin hayatı, şahsiyeti, eserleri ve Divân'ı. Buhara Yayınları; Tekin İskender, H. (2019). Ahmed Müsellem Edirnevî'nin şerh-i Kasîde-i şumû-i lâmi' isimli eseri inceleme ve metin (Kayıt No. 552518) [Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi; Şimşek, S. (2021). Edirneli Şeyh Ahmed Müsellem Efendi, Halvetilikte nefis mertebeleri ve tavırları -Şerh-i kasîde-i şumû-i lâmi' fi beyân-ı etvâr-ı sâbi'- . Buhara Yayınları.

⁵ *Dîvân*'ın nüshaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Topak, Z. (2006). *Ahmed Müsellem Efendi ve Divân'ın tenkitli metni* (Kayıt No. 186774) [Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi. s.30-31.

nüshalardaki yeri ve var olan nüsha farkları dipnotta belirtilmiştir. Şiirler günümüz harflerine aktarılıp Türkçeye çevirisi yapılmıştır.

2.1. Farsça şiirleri

Müsellem Efendi'nin Farsça beş beyitten oluşan üç gazeli, yedi beyitlik bir gazeli; iki beyitten oluşan kıta nazım şekliyle kaleme aldığı bir tarih manzumesi vardır.

Gazellerin ikisi “hezec-i müsemmen-i sâlim”, ikisini “remel-i müsemmen-i mahzûf” vezinlerinde (Değirmençay, 2012, s. 31,48) kaleme alınmıştır. Kıta, remel bahrinde olsa da tef'ileler tam olarak bahre uyum sağlamamaktadır.

Gazeller ve kıta kafiye açısından kusursuzdur; ancak vezin açısından zaruret sebebiyle imâle, tavsîl, tahfif gibi birkaç yerde küçük kusurlar mevcuttur. Bunlar: I. gazelin ikinci beytinde اگرچه/egerçi; II. gazelin ikinci beytinde نرفته/nerefte; IV. gazelin birinci beytinde بوده/bûde; ikinci beytinde رحله/rahle ve altıncı beytinde کرده/kerde kelimelerinde koyu yazılan heceler, kısa olmasına rağmen veznin uzun hecelerine denk geldiği için uzun okunmuş yani imâle yapılmıştır. Tavsîl (vasl) aruz vezni terimi olarak “ünsüz harf ile biten bir kelimenin sonundaki ünsüz harfi, kendisinden sonra gelen ve ünlü harf ile başlayan kelimenin başındaki ünlü harfe bağlayıp iki kelimeyi birleştirip okumak” anlamına gelmektedir (Düzenli ve Bulak, 2018, s. 156). I. gazelin ikinci ve dördüncü beytinde bulunan من از/me-nez; بحر از/bahrez kelimelerinde veznin mısra uygulamasında meydana gelen aksaklıkları gidermek amacıyla iki kelime arasında vasl yapılmıştır. II. gazelin birinci beytinde هتت/hett kelimesinde şeddeli olan harfin, vezne uyum sağlaması için şeddesi kaldırılmış yani tahfife başvurulmuştur.

Gazellerin birincisi (اتم) kafiyeli ve (را) redifli; ikincisi, (انش) kafiyeli, üçüncüsü, (ن) kafiyeli ve (گم کردهام) redifli; dördüncüsü (اد) kafiyeli, (من) rediflidir. Kıta ise (ا) kafiyelidir.

Müsellem Efendi'nin Farsça şiirlerine dilbilgisi ve fesahat açısından bakıldığında za'f-ı telif (cümlede kuralsızlık), ta'kid-i lafzî (kelimenin öne veya sona alınması veya hafzedilmesi) (Değirmençay, 2014, s. 6, 9) gibi bazı küçük kusurların olduğu söylenebilir. Bu kusurlar şiirin anlaşılmasını güçleştirse de bir dil yanlışlığı olarak şiiri, şiirin gücünü zedeleyecek kusurlar değildir: I. gazelin birinci beytinin birinci mısrasında (بر) edatı muhtemelen vezni tamamlamak için zait olarak kullanılmıştır, aynı gazelin üçüncü beytinde ikinci mısrasında fiil hafzedilmiştir. III. gazelin beşinci beytinin ikinci mısrasında geçen ماہ کنعانم کتان پیرهن tamlamada tamlayanların ve tamlananların dizilişindeki uygunsuzluk anlamı zorlaştırmaktadır.

Edebi sanatları kullanma konusunda mahir olan şair başta teşbih, telmih, tenasüp, istiare, kinaye olmak üzere birçok edebî sanata yer vermiştir. Bunlardan bazıları:

Şair tüm gazellerinde, şairin kendini soyut bir kişi kabul ederek kendine hitap etmesi (Değirmençay, 2014, s. 111) anlamına gelen tecrid sanatından faydalanmıştır:

گرچه برهیدم مسلم از چه سبب نزن
ماه کنعانم کتان پیرهن گم کردهام

Beyitte anlam bakımından uygun olan kelimeler طور (Tur dağı), موسى (Hz. Musâ) ve پاسبان (asa) bir arada kullanılmış ve tenâsüb sanatına yer verilmiştir:

اگرچه غفلتی دارم مسلّم ورنه در شوقم
ز نخل طور موسی چوب گردد پاسبانم را

Şair, Hz. Yûsuf kıssasına, Hz. Yûsuf'un kardeşleri tarafından kuyuya atılması hadisesine ve babası Hz. Ya'kûb'un Hz. Yûsuf'un gömleğini yüzüne sürerek gözlerinin açılması olayına telmihte bulunmuştur:

حسرت پیراهنی باشد عزیز جان ولی
بیوسفی اندر چه هر موی تن گم کرده ام

Servi kelimesi elif harfine benzemesi, birliği ifade etmesi bakımından Allah'ı simgelemektedir. Beyitte servi, kinaye olarak kullanılmıştır:

همچو قمری حلقه رقیتم در گردنم
سرو آزاد مرادم در چمن گم کرده ام

Şair, sözü muhataptan başka bir muhataba geçirmiş, iltifât sanatına başvurmuştur. Özne ben iken ona geçmiştir:

من بقا خواهم به هستی او فنا را می کشد
این چنین باشد مراد صاحب ارشاد من

Beytin ikinci mısrasında geçen اذکُروا الله قِیَامًا (Allah'ı ayakta iken anın.)" cümlesi Nisâ Sûresi 103. ayetten iktibastır:

بلبلانش مسلّم صوت بخشند به شبها
یعنی تاریخش بخوانند اذکُروا الله قِیَامًا

Beyitte geçen چون جرس فریاد من (Feryadım çan sesi gibidir.) ifadesinde teşbih sanatı vardır, şair feryadını çan sesine benzetmiştir:

کرده از خواب عدم بینا رحیل فیض صبح
ملکت دل را مسلم چون جرس فریاد من

Müsellem Efendi'nin *Hint üslubu* etkisiyle söylediği Farsça şiirlerinin eksenini dini ve tasavvufi konular oluşturmaktadır. Vahdet-i vücûd, irşat, ilm-i ledün, fena ve beka, firak ve vuslat, adem ve vücûd gibi tasavvufi kavramlara değinmiş; şevk, mutluluk, isyan, hasret gibi duygularla birlikte bilhassa ayrılık acısı sebebiyle yaşadığı ıstırabı dile getirmiştir. Ahenkten çok manaya önem verdiği için duygu ve düşüncelerini en iyi yansıtacak derin ve ince anlamlı mazmunları tercih etmiştir. Kelimelerin daha çok uzak anlamlarını kullanmış, uzun tamlamalara yer vermiştir. Şiirleri külfetli ifadelerle anlaşılması güç mana ve hayallerle süslenmiştir. Bunun yanında oldukça sade bir dilin hâkim olduğu beyitleri de vardır. Felek, şarap, nergis, bülbül, mum, kalender, servi, Hüma kuşu, minyatür sanatçısı Bihzâd, ressam Mani gibi divan şiirinin yerleşik mazmun, motif ve sembollerine yer vermiştir. Hz. Mûsâ ve Hz. Yûsuf kıssalarına telmihte bulunmuştur. Türkçe şiirlerinde olduğu gibi Farsça şiirlerinde de Müsellem mahlasını kullanmış, her gazelinde nasihat veya övgü vesilesiyle kendine seslenmiştir.

2.2. Farsça şairlerinin muhtevası

Şair genel olarak fahriyeye yer verdiği birinci gazelinde efsanevi ve mitolojik bir kuş olan Hüma kuşunun mutluluk, refah ve devlet getirmesi gibi özelliklerinden yararlanmıştı. Avcı felek, Hüma gibi olağanüstü özelliklere sahip olan şairin ölmesini diler; zira türbesinin eşliğini, kıymetli kemiğinin toprağından yapmak ister. Böylelikle türbesinin, Hüma gölgesi gibi insanlara şans, uğur ve mutluluk getirici olduğunu anlatır. Ardından şeyhinin hidayetinden nasiplenme arzusu taşıdığı dile getirir. Mürşidi yükseklerde uçan hidayet şahiniyken kendisi yolunu kaybetmiş zavallı bir kuştur. O, mürşidinin hidayet etmesiyle aslına kavuşur ve hakka sevk olur.

Şair, insanın yaratılışının değişmeyeceği düşüncesini “Ne kadar yanarsan yan tıynet cilalanmaz.” mısraıyla dile getirir. Bununla birlikte duygu ve düşüncelerin ifade edilmesine aracı olan sözlerin değerinden bahseder. Duygu ve düşünceler, zihnin ve kalbin birleşmesiyle gönül süzgecinden geçerek dilimizde var olur. Dolayısıyla burada asıl olan, duygunun kaynağı gönüldür. Sözler, gönlü yansıtan bir aynadır. Bu aynanın cilası için ise pervane gibi bir âşık olup aşktan yanmak ve kül olmak gerekir. Nitekim ayna kül ile parlatılır.

Birçok mutasavvıfın yaptığı gibi Ahmet Müsellem Efendi de âlemin daha çok mana boyutu ile ilgilenmektedir. Onun uğraşı, misal ve ruhaniler âlemiyle, maddenin hakikati ve ruhuyladır. Mana âlemi sırlarına vakıf olmak kolay değildir; var olan her şeyin zahiri anlamı dışında bir de batini anlamı vardır ki bu anlamlar marifet ve keramet sahibi olan insan-ı kâmillere ayandır. Müsellem Efendi bu anlamda kendini insan-ı kâmillerden görür; öyle ki kendisi, âlem-i misalin sırlarını hedefleyen bir oktur ve felekleri aşar.

Şair gazelinin son beytinde hayatı olağanüstülükler, mucizeler, ilâhî lütuf ve inayetler ile dolu olan Hz. Mûsâ'nın kıssasına telmihte bulunur. Hz. Mûsâ'nın Allah ile konuşarak peygamber seçildiğini öğrendiği Tûr Dağı'ndaki bir ağaçtan; Hz. Mûsâ'nın ilâhî bir lütuf ile birçok mucize gösteren asası gibi bir asaya sahip olduğunu ve bu asa sayesinde korunduğunu, dolayısıyla gaflete düşse de şevkinin daim olduğunu söyler.

II. gazelinde sevgilinin kıvrımlı sarı alını, şuh bakışlı siyah nergis gözleri gibi fiziksel özelliklerinden övgüyle bahseden şair, sevgilinin sohbetinin güzelliğinden, bulunduğu yerin gül bahçesi olduğundan, kâmilliğinden söz ederek onun feyzinden nasiplenme vurgusu yapar ve ona tabi olanların bahtiyar olduğuna değinir. Son olarak aşkın aşktan yaka paça yırtmanın sevgilinin gözünde bir değeri olmadığını gördüğünde, Yûsuf ve Züleyhâ kıssasına -Yûsuf Peygamberin arkasından ihtirasla gelen Züleyha'nın onun gömleğini sırtından yırtarak iftirada bulunması olayına- telmihte bulunarak maşukun admın kötüye çıkarıldığını söyler.

Ayrılık mefhumu etrafında şekillenen III. gazelde şair, ayrılığın çeşitli tezahürlerini ortaya koymuştur. Müsellem Efendi'nin ayrılık ıstırabını çektiği sevgili hakiki sevgilidir. Ayrı düştüğü yer ise asli vatanı olan gayp ve ruhlar âlemidir. Bezm-i elestten dünyaya yani gurbete düşmüştür, dolayısıyla gurbet acısı ve vatanına kavuşma arzusu taşır. Bülbül gibi gül bahçesinden; avare dolaşan kalender gibi meclisten uzak düşmüştür. Aşkla yanan mumdur. Bu mumu yakan, içinde yanan aşk ateşinin alevidir. Kumrunun boynundaki halka gibi onun da boynunda kulluk halkası vardır. Sevgilinin kölesi, biçare dolaşan salıktır. Tek muradı çimende yani asli vatanında bıraktığı servisine, yani hakiki sevgiliye kavuşmaktır. Vahdet makamından uzak kaldığı için yaşadığı hicranın derinliğini, Hz. Yûsuf kıssasında geçen Hz. Yûsuf'un kardeşleri tarafından kuyuya atılması hadisesine telmihte bulunarak “Bedenimdeki her kıl kuyusunda

bir Yûsuf kaybetmişim.” mısraıyla anlatır. Duyduğu ayrılık acısı, Hz. Ya’kûb’un, oğlu Hz. Yûsuf’tan ayrı kalmakla yaşadığı hüzünden daha ziyadedir.

Şair çene çukuru (سبب نفن/sîb-i zakan) ifadesini müşahededeki sırların müşkülâtından kinaye olarak kullanmıştır. Her ne kadar bu çukurdan çıktığını, yani nesnelere ardındaki sırlara vakıf olduğunu söylese de Hz. Yûsuf’un kardeşleri vasıtasıyla babası Hz. Ya’kûb’a gönderdiği gömleğini, babasının yüzüne sürerek gözlerinin açılması olayına telmihte bulunarak Hz. Yûsuf’un gömleğine kavuşma özlemi taşır. Nitekim şairin “Canın azizinin gömleği ve Ken’ân ayımın keten gömleği” diye andığı bu cennet kokulu gömlek, basiret gözünü açan ve hakikati görmek isteyen kimselerin gözlerini aydınlatan manevi bir ışıktır; bu şifalı gömleğin kokusu ise hakikati anlamak açısından mühim bir semboldür.

Şair IV. gazelinde irşad kavramını mısra mısra işlemiştir. Kul, vahdet âleminde ilahî cemâl ile hemhâl olmakta, böylece cenneti yaşamaktayken dünyaya gönderilerek ayrılığa duçar olmuş ve ilahî cemalden mahrum kalmıştır. Şair, bu ayrılığın sebebiyle büyük bir ıstırap çeker ve bu yakıcı hasret ateşinin dinmesini, sevgiliye yani Hakk’a kavuşmayı diler. Yaşadığı huzursuzluğu, kararsızlığını ve sıkıntılı hâlini cıvanın en küçük hareketle dalgalanması, sürekli hareket ediyor gibi görünmesi özelliklerinden faydalanarak cıvaya benzeter. Fenâ ve bekâ kavramlarını lâ ve illâ ifadeleriyle anlatır. Kendisi, illâ; üstadım dediği şeyhi ise lâ’dır. Bekâyâ giden yol fenâdan geçmektedir. *Kulun nefsanî sıfat ve niteliklerinden sıyrılp çıkmasına fenâ; Allah’ın sıfat ve nitelikleriyle süslenmesine bekâ denir. Kötü olandan fani, iyi olandan baki olmak suretiyle tasavvuf yoluna girilir. Nefsinden fani olan Hak’la baki olduğu gibi Hak’ta fani olan da Hak’la baki olur.* (Uludağ, 2012, s. 70) Müsellem Efendi de hidayet sahibi mürşidinin gösterdiği yolun bu olduğunu söyler. İrşad yolunda Allah’a ulaşmayı dilemek başlangıçtır. Allah’a ulaşmayı dileyen kişi irşad olabilmek için bir mürşide ihtiyaç duyar. Mürşidin irşad edeni yüce Allah’tır. Gaye ise nefis tezkiyesini ve tasfiyesini sağlayarak manevi tekâmülünü tamamlamak, benliği yok etmek ve benliğe ait duygulardan kurtulmak, kalbi masivadan temizlemek ve Hak’ta baki olmaktır.

Varlığı zatının gereği olan Allah’ın vücudu, vacib; varlığını başka bir varlığa borçlu olan yaratılmış varlıklar, mümkün varlıklardır. Allah’ın kendisiyle olan varlığı sonsuz ya da başlangıçsızdır, Allah ezelden vardır; ezelde cihetler olmadığı için de hiçbir cihette değildir. Arş-ı ilahide Allah’ın varlığı vaciptir. Varlıkların var olmasına sebep olan zorunlu varlıktır, bütün mümkün varlıklar ezeli bir varlığa yani Hakk’a dayanır. Şairin bu durumu zincir gibi olan mim harfine benzettiği düşünülebilir.

Şair şiirinde seçtiği kelimeleri; güzel, etkileyici ve eşsiz olmaları bakımından Sasaniler döneminde yaşamış, emsalsiz resimler yapan ünlü ressam Manî’nin resimlerine benzeter. Şairlik yeteneğinin doğuştan geldiğini ve özünde var olduğunu vurgulamak maksadıyla aslını, hakikatini, üstün sanat yeteneğine sahip minyatür sanatçısı Bihzâd’a benzeter. “Benim Bihzâd [a benzer] mahiyetimin havanı, Manî’nin göbeğiydi.” diyerek şiirini ve şairliğini över.

Himmat tasavvufta bir kemal halini veya diğer bir şeyi elde etmek için bütün ruhani güçleriyle birlikte kalbin Hakk’a yönelmesi; kulun yalnızca Allah’a kavuşmaya teveccüh etmesi anlamına gelmektedir (Uludağ, 2012, s. 170; Seccâdî, 2007, s. 200). Himmet sahibi mürşitler, müritlerini faniyi terk edip bakiye talip olmaya sevk ederler. Saliki himmetleriyle terbiye ederler. Salikin Hakk’a kavuşma dışındaki bütün gayeleri anlamsızdır. Şairin “Himmat [sahibi]min rüzgârı çaba harmanımı harap etti.” mısraıda bu düşünce üzerinde durmaktadır.

Şair son beytinde Sabahın nurundan, aydınlığından, bereketinden ve feyzi ikramından bahseder. Sabah ezanı nasıl ki kişiyi gaflet uykusundan uyandırıyorsa, şairin feryadı da gönül erbablarını uyandırıp şevke getirir. Nitekim mutasavvıflar insanın kişilik uyanması ve tekâmülünü sağlamak maksadıyla, seherin feyzini ve sabahın bereketini zaruri görmüşlerdir. Sabah namazının duaların kabul edildiği bir vakit olması sayesinde kişinin rızkının artmasına, bela ve musibetlerden korunmasına vesile olması; nefsi terbiye etme, kâmil bir insan olmayı kolaylaştırma, güzel ahlaklı olmaya fayda sağlaması gibi pek çok fazileti vardır. Kişinin nefsi ile uğraştığı ve uykusunu terk ederek kaldığı bir namaz olduğu için de çok kıymetlidir.

Müsellem Efendi, günümüzde tespit edilemeyen ancak Hâfız Ahmed Efendi adında bir zat tarafından inşa edilmiş, Hâfız Ahmed mescidi olarak bilinen Hâfız Efendi Tekkesi için (Gürgendereli, 2016, s. 286) 1136 (1723-24) yılını gösterecek şekilde tarih düşürdüğü manzumesinde ise Hâfız Efendi Tekkesini aşkın gül bahçesine benzetir. Bu gül bahçesi Allah'ın hükmüyle canlılık bulmuştur. Tekkede bulunan Allah dostlarını ise bülbüle benzetir. Aşkını anlatan bülbüller geceleri Allah'ı zikrederek geceye ses verir. Allah'ı her an anmanın ehemmiyetini Nisâ suresi, 103. ayete iktibasta bulunarak vurgular. Tekkenin sekiz hücrenin sekiz cenneti kıskandıracak kadar güzel olduğundan bahseder.

2.3. Ahmed Müsellem Efendi Farsça şiirleri ve Türkçe çevirileri

I. Gazel⁶

Hezec-i müsemmen-i sâlim

مفاعيلن مفاعيلن مفاعيلن مفاعيلن

Mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün

به مردن رغبتی دارد فلک بر استخوانم را

که از خاک هما دیوار سازد آستانم را

Be morden ragbetî dared felek ber ustuhânem râ

Ki ez hâk-i Humâ dîvâr sâzed âstânem râ

Felek, kemiğim için benim ölmemi ister

Ki aramgâhımın duvarını Hüma'nın toprağmdan örsün.

من آن مرغ فرارز قلّه عصیان می گشتم

که شاهین هدایت پر فشاند آشیانم را

Men ân morg-i ferâz-i kolle-yi isyân mî geştem

Ki şâhîn-i hidâyet per feşâned âşiyânem râ

Ben isyan doruğunun yükseklerinde dolaşan öyle bir kuşum ki

Hidayet şahini yuwama doğru kanat açar.

ز فرط سوختن خاصیت صیقل نمی گیرد

بجز خاکستر پروانه مرآت زبانم را

⁶ M1: s.3; M2: 1b; S1: 2b.

Zi fert-i sûhten hâssiyyet saykal nemî gîred
 Be coz hâkister-i pervâne mir'ât-i zebânem râ
Ne kadar yanarsan yan tıynet cilalanmaz.
Dil aynam pervanenin külünden başka bir şeyle cilalanmaz.

من آن تیرم که در بازوی معنی کارها دارم
 فلک چشم تحیر وا کند پشت کمانم را
 Men ân tîrem ki der bâzû-yi ma'nâ kârâ dârem
 Felek çeşm-i teheyyur vâ koned poşt-i kemânem râ
Ben mana pazısında birçok hüner sahibi olan öyle bir okum ki
Felek yayımın sırtına hayretle bakar.

اگرچه غفلتی دارم مسلم ورنه در شوکم
 ز نخل طور موسی خوب گردد پاسبانم را
 Egerçe gafletî dârem Musellem verne der şevkem
 Zi nahl-i Tûr-i Musâ çûb gerded pâsbânem râ
Her ne kadar bir [an] gaflete düşsem de Müsellem şevk içindeyim.
Muhafızım, Mûsâ'nın Tur dağındaki ağacından bir asadır.

II. Gazel⁷

Hezec-i müsemmen-i sâlim
 مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن
 Mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün

ز نقش صورت چین جبین زرد⁸ عنوانش
 خط شادی بود در پیشگاه خواستکارانش
 Zi nakş-i sûret-i çîn-i cebîn-i zerd unvâneş
 Hat-i şâdî buved der pîşgâh-i hâstkârâneş
Onun sarı alnunun kıvrımlarının sureti nakşından olan unvanı (başlığı),
Ona talip olanların nezdinde mutluluk hattıdır.

نرفته بوی گل بیرون ز سقف خانه مقصود
 شدم مست شراب صحبت لبهای خندان
 Nerefte bû-yi gul bîrûn zi sekf-i hâne-yi maksûd
 Şodem mest-i şerâb-i sohbet-i lebhâ-yi hendâneş
Arzulanan evin çatısından çıkmaz gül kokusu
Gülen/Açılan dudağının sohbetinin şarabıyla sarhoş oldum.

⁷ M1: s.38; S1:20a; M2:19a.

⁸ M1: زرد; M2: زر; S1: زر. Vezin gereği زرد okunması doğrudur.

ندارد مئت رنگ سیاہی نرکس شوخش
 که برخیزد غبار سرمه اندر صف مژگانش
 Nedâred minnet-i reng-i sîyâhî nergis-i şûheş
 Ki ber hîzed gubâr sürme ender seff-i müjgâneş
 Onun şuh bakışlı nergis gözünün siyah renge minneti yoktur.
 Zira kirpiğinin dizisinden sürme tozu kalkar.

زند مهر خموشی بر لب سیل حوادث را
 ز قدرتهای بحر از حلقه گرداب عمانش
 Zened mohr-i hemûşî ber leb-i seyl-i hevâdis râ
 Zi kudrethâ-yi bahr ez helke-yi girdâb-i Ummaneş
 Hadiseler selinin dudağının üzerine suskunluk mührünü vurur.
 Bahrinin kudretiyle, denizindeki girdap halkasıyla.

دهد دامان یوسف را زلیخا نام رسوایی
 مسلم چون نگیرد شهرت چاک گریبانش
 Dehed dâmân-i Yûsuf râ Zuleyhâ nâm-i rusvâyî
 Musellem çon negîred şohret-i çâk-i girîbâneş
 Ey Müsellem! Züleyha, yaka yırtmakla şöhret bulamayınca
 Yûsufun eteğinin adını çıkarır.

III. Gazel⁹

Remel-i müsemmen-i mahzûf
 فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن
 Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

عندلیب نو گرفتارم چمن گم کردهام
 من اسیر غریتم راه وطن گم کردهام
 Andelib-i nov giriftârem çemen gom kerdeem
 Men esîr-i gurbetem râh-i veten gom kerdeem
 Körpe bülbül[gibi]aşığım; çimeni kaybetmişim.
 Gurbetin esiriyim, vatanın yolunu kaybetmişim.

شمع عشقم چون قلندر انجمن گم کردهام
 رشته بر سر داغ اندامم و من گم کردهام
 Şem'-i aşkem çon kalender encümen gom kerdeem
 Rişte ber ser dâg endâmem u men gom kerdeem

⁹ M1:s.45; S1:23b; M2:22b.

*Aşk mumuyum, kalender gibi meclisi kaybetmişim.
Boynumda ip, bedenimde yara ve ben kendimi kaybetmişim.*

همچو قمری حلقه رقیتم در گردنم
سرو آزاد مرادم در چمن گم کرده‌ام
Hemçu kumrî helke-yi rıkiyyetem der gerdenem
Serv-i âzâd-i murâdem der çemen gom kerdeem
*Kumru gibi boynumda kölelik halkası vardır.
İrademin hür servisini çimende kaybetmişim.*

حسرت پیراهنی باشد عزیز جان ولی
یوسفی اندر چه هر موی تن گم کرده‌ام
Hesret-i pîrâhenî bâşed azîz-i can velî
Yûsufi enderçeh-i her mû-yi ten gom kerdeem
*Can azizinin gömleğinin hasreti vardır; ancak
Bedenimdeki her kıl kuyusunda bir Yûsuf kaybetmişim.*

گرچه بر هیدم مسلّم ازچه سیب نغن
ماه کنعانم کتان پیرهن گم کرده‌ام
Gerçi berhîdem Musellem ez çeh-i sîb-i zakan
Mâh-i Ken'ânem ketân-i pîrehen gom kerdeem
*Her ne kadar çene çukurundan çıksam da Müsellem
Ken'ân'ın ayımın keten gömleğini kaybetmişim.*

IV. Gazel¹⁰

Remel-i müsemmen-i mahzûf
فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن
Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

در وصالم اضطراب دل شود معتاد من
معین سیماب بوده طینت ایجاد من
Der visâlem iztirâb-i dil şevad mu'tâd-i men
Ma'den-i sîmâb bûde tînet-i icâd-i men
*Kavuşmada benim alışkankhûm gönül ıstırabı olur.
Tıynetimin icadı cıva madeni olur.*

¹⁰ M1:s.50-51; S1:26a-26b; M2:25a-25b.

من به¹¹ پیش رحله گشتم صورت الا ولی
 هیئت لا می نماید رحله استاد من
 Men be piş-i rahle geştem sûret-i illâ velî
 Hey'et-i lâ mî numâyed rahle-yi ustâd-i men
 Ben rahlenin önünde "illa" şeklini aldım; ancak
 Üstadımın rahlesi "la" şeklinde görünür.

من بقا خواهم به هستی او فنا را می کشد
 این چنین باشد مراد صاحب ارشاد من
 Men bekâ hâhem be hestî, û fenâ ra mi keşed
 İn çonîn bâşed murâd-i sâhib-i irşâd-i men
 Ben varlıkta bâkî olmak isterim, o fena olmayı arzu eder.
 Benim irşat [yolu] sahibimin muradı böyledir.

در فضا گاه وجویش میم ممکن را ازل
 حلقه فتراک سازد بی جهت صیاد من
 Der fezâ gâh-i vucûbeş mîm-i mumkin râ ezel
 Helke-yi fitrâk sâzed bî cihet seyyâd-i men
 Arşta O'nun zati varlık tahtı, ezelden beri mevcuttur.
 Benim avcım, eyerin ardındaki tasmayı cihetsiz [her yöne] çeker.

معنی رنگین طراز از سر کلکم که شد
 ناف مانى هاون ماهیت بهزاد من
 Mânî-yi rengîn terâzed ez ser-i kîlkem ki şod
 Nâf-i Mânî hâven-i mâhiyyet-i Bihzâd-i men
 Kalemimin ucunu renkli manalar süsler; nitekim
 Benim Bihzâd [a benzer] mahiyetimin havanı, Manî'nin göbeği idi.

روزگار همتم زد خرمن سعیم به باد
 سر فرویم را نمی کرده گیبه بر باد من
 Rûzgâr-i himmetem zed hermen-i sa'yem be bâd
 Ser furûyem râ nemî kerde giyeh berbâd-i men
 Himmet[sahibi]min rûzgârı çaba harmanımı harap etti.
 Bitki, viran olan benim başımı eğdiğim gibi başımı eğmiyordu.

کرده از خواب عدم بینا رحیل فیض صبح
 ملکوت دل را مسلم چون جرس فریاد من
 Kerde ez hâb-i adem bînâ rehîl-i feyz-i sobh

¹¹ M1 ve M2: من به; S1: بس که.

Mulket-i dil râ Musellem çon ceres feryâd-i men
 Sabah feyzinin “haydi kalk” sesi yokluk uykusundan uyandırır.
 Gönül ülkesi için de benim feryadım çan sesi gibidir Müsellem.

Kıta¹²

Hafız Efendi'nin tekkesinin tarihidir.

Remel-i müsemmen-i mahzûf

فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

الله الحمد و به توفیق گلشن عشق شد احیا

حجره هشت بدورش غبطه فرمود جنان را

بلبلانش مسلم صوت بخشند به شبها

یعنی تاریخش بخوانند اذکروا الله قیاماً

Li'llâhi'l-hamd u be tevfiğ gülşen-i aşğ şod ihyâ

Hucre-yi heşt be dovreş gibte fermûd cinân râ

Bulbulâneş Müsellem sovt behşend be şebhâ

Yanî târîheş behânend “üzkürollâhe kıyâmen”¹³

Allah'a hamdolsun ki Allah'ın tevfiğiyle¹⁴ aşğ gül bahçesi ihya oldu. Devrinin sekiz hücrelerine cennetler gıpta eder.

Ey Müsellem bülbüllerinin sesi geceye ses bahşeder. Yani onun tarihini “üzkürollâhe kıyâmen” şeklinde okusunlar. (1136/1723-1724).

Sonuç

18. yüzyılda yaşamış, âlim ve mutasavvıf bir şair olan Müsellem Efendi'nin ailesi ve tahsili hayatı hakkında geniş bir bilgi bulunmamaktadır. Doğduğu şehir Belgrad'ın fethedilmesiyle birlikte Edirne'ye göç etmiş, burada Gülşenî şeyhi olan Hasan Sezâî'ye intisap etmiş, şeyhinin kızıyla evlenerek damadı olmuştur. Veli Dede Dergâhında şeyhlik görevinde bulunmuş, müderrislik yapmıştır. *Şerh-i Kasîde-i Şumû'u Lâmi' fî-Beyân-ı Etvâr-ı Sâbi'* adlı mensur bir eseri; Türkçe bir *Divân*'ı vardır. *Divân*'ında Farsça şiirlere yer vermiştir. Divanındaki gazellerden dördünü Farsça kaleme almıştır, Hafız Efendi'nin Tekkesi'ne düşürdüğü tarih de Farsçadır. Ahmet Müsellem Efendi vahdet-i vücûd fikrine sahip, bağlı olduğu tarikatın düşüncesiyle yoğrulmuş bir mutasavvıftır. Farsça gazellerinde dini ve tasavvufi konulara değinmiş, daha çok salikin asli vatani olan gayp ve ruhlar âleminden ayrılıp bu âleme gelmesi ve vahdet makamından uzak kalması dolayısıyla yaşadığı hicranı dile getirmiş; mutlak güzelliğe yani Allah'a ulaşmanın tek gayesi olduğunu, bu irşad yoluna giren salikin bir mürşidin yardımına ihtiyacı olduğu anlatmıştır. *Hint üslubuyla* kaleme aldığı Farsça şiirlerinden klasik edebiyatın bütün meselelerine vakıf olduğu anlaşılan şair, divan şiirinin klasik mazmun ve sembollerini tasavvufi manalara karşılık gelecek şekilde kullanmıştır. Yansıttığı üslubun özelliği olarak şiirlerinde yer yer anlaşılması güç ifadelere, girift anlamalara, uzun terkiplere, ince hayallere yer vermiştir bununla birlikte

¹² M1: s. 43. Tarih manzumeleri S1 ve M2 nüshalarında yoktur.

¹³ *Kur'an-ı Kerim*, 4 Nisâ 103. Ayet. *فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَادْكُرُوا اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِكُمْ فَإِذَا اطْمَأْنَنْتُمْ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَّزْمُونًا* *Namazı bitirince de ayakta iken, otururken ve yatarken Allah'ı anın. Güvenlik içinde olduğunuzda namazı gerektiği gibi kılın. Şüphe yok ki namaz, müminler üzerine vakitleri belli olarak yazılmış bir ödevdir.*

¹⁴ Allah'ın tevfiği; inanan kimseye verilen mükâfat veya kişinin başarılı olduğuna Allah'ın hükmetmesidir.

şiiirlerinin geneline sade bir dilin hâkim olduğu söylenebilir. Şairin Farsça dil yanlışlarının yok denecek kadar az olması, edebi sanatları kullanmasındaki mahareti ve bu dilde derin manalı, etkileyici şiiirler söylemesi Farsçayı oldukça iyi bildiğinin bir emaresidir.

Kaynakça

- Banarlı, N. S. (2006). *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi I-II*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Batıslam, H. D. (1993). *Nedim Divanı'nda Mahallileşme*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Adana Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bilkan, A. F. (2009). Sebki Hindî. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (C. 36, s. 253-254). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Değirmençay, V. (2012). *Farsça Arûz ve Kafîye*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Ofset Tesisleri.
- Değirmençay, V. (2013). *Farsça Şiiir Söyleyen Osmanlı Şairleri*. İstanbul: Mega Ofset Matbaacılık.
- Değirmençay, V. (2014). *Fünûn-i Belâgat ve Smâât-ı Edebî*. İstanbul: Aktif Yayınevi.
- Düzenli, M. B., ve Bulak, Ş. (2018). Aruz Vezninin Türk Şiiirine Tatbikinde Başvurulan İmlâ/Telaffuz Tasarrufları ve Mahiyetleri. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*(43), 145-171. <https://doi.org/10.21563/sutad.447273>
- Ezilmez, H. (2019). Nedim'in Şiiirinde Mahallileşme. *Kesit Akademi Dergisi*(18), 272-294. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kesitakademi/issue/59820/863821>
- Gürgendereli, M. (2016). Sarıcazâde Râmiz'in Edirne Tekkeleri'ni Anlatan Mesnevisi: Esâmî-yi Hânkâh-ı Mahmiyye- i Edrene. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9(43), 282-298. <https://www.sosyalarastirmalar.com/articles/masnavi-of-saricazade-rmz-about-the-dervish-lodges-of-edrne-esmy-hnkhimahmye-edrene.pdf>
- Horata O., Macit M., Mum C., ve Köksal, M. F. (2018). *XVIII. Yüzyıl Türk Edebiyatı*. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Hüseyin, V. (2014). *Sefîne-i evliyâ C. III*. Kitabevi Yayınları.
- Kurumehmet, M. (2009). *XVIII. yy. Şairlerinden Müsellem (Şeyh Ebu'l-Vefâ Edirnevî) Hayatı, Sanatı, Dîvânı'nın Tenkitli Metni*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Kutlar, F. S. (1996). XVIII. Yüzyıl Divan Şiiirinde Bir Sebki Hindî Şairi: Arpaeminizade Sami. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 13(1-2), 125-140. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/619243>
- Mantran, R. (2012) *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I, Kuruluş ve Yükseliş Yılları*. (Çev. Server Tanili). İstanbul: Türkiye İş bankası Kültür Yayınları.
- Mengi, M. (2013). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Mermer, H. (2014). *Ahmet Müsellem Efendi Dîvânı'nda Dinî-Tasavvufî Muhteva* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Seccâdi, S. C. (2007). *Tasavvuf ve İrfan Terimleri Sözlüğü*. (Çev. Hakkı Uygur). İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Şentürk, A. A. ve Kartal, A. (2007). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Şimşek, S. (2016). *Edirneli Şeyh Ahmed Müsellem el-Gülşenî'nin Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri ve Dîvân'ı*. İstanbul: Buhara Yayınları.
- Şimşek, S. (2021). *Edirneli Şeyh Ahmed Müsellem Efendi, Halvetilikte Nefs Mertebeleri ve Tavırları - Şerh-i Kasîde-i Şumû '-ı Lâmi' fi Beyân-i Etvâr-ı Sâbi' -*. İstanbul: Buhara Yayınları.
- Tahir, M. (h.1333). *Osmanlı Müellifleri C I*. İstanbul: Matbaa-i Amire.

- Tekin İskender, H. (2019). *Ahmed Müsellem Edirnevî'nin Şerh-i Kasıde-i Őum-i Lâmi' İsimli Eseri İnceleme ve Metin* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Topak, Z. (2006). *Ahmet Müsellem Efendi ve Divân'ın Tenkitli Metni* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yalçınkaya, M. A. (2013). Uyanış ve Toparlanma abaları. (Ed Tufan Gündüz.), *Osmanlı Tarihi El kitabı* (s. 345-450). Ankara: Grafiker Yayınlar